

Grafema su pagrindu <a>: sudėtinių grafemų ir fonemų santykis ankstyvojoje Simono Daukanto leksikografijoje

Grapheme Representing <a> as a Basis: the Ratio between Compound Graphemes and Phonemes Symbolised by the Compound Graphemes in the Early Lexicography of Simonas Daukantas

Birutė GUDELIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5

LT-10308 Vilnius

birutegud@inbox.lt

Santrauka

Straipsnyje ištirtas sudėtinių grafemų ir jomis žymimų fonemų santykis ankstyvojoje Simono Daukanto leksikografijoje: tai 1838 metais Sankt Peterburge išleisto Simono Daukanto leidinio *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškos antraštės ir *Zodrodys¹ toie kningelieie essontiu žodiū*, taip pat *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas²* (yra pora šio žodyno datavimo hipotezių: jis parašytas 1839–1842 m. ar 1846 m.) ir *Lietuvių–lotynų kalbų žodynas³* (sudarytas tarp 1842 ir 1850 m., pildytas po 1851 m.).

Nors visi šie darbai parašyti šiaurės žemaičių kringiškių šnektai, aptariamąsios sudėtinės grafemos žodžio kamiene dažniausiai žymi aukštaitišką fonetiką. Dalis grafemų vartojamos viena reikšme.

Nustatyta, kad ankstyvojoje Daukanto leksikografijoje sudėtinių grafemų vartojimo dažnumas priklauso nuo žodynėlio pobūdžio (ar jis spausdintas ar rankraštinis). Spausdintame leidinyje sudėtinių grafemų žymiai daugiau. Grafemų dažnumas priklauso ir nuo to, kur vartojamas rašmuo – pirmoje ar antrojeje, labiau sutvarkytoje, darbo dalyje.

Skirtingu metu parašytuose žodynėliuose vartotų grafemų analizė leidžia teigti, kad nuo spausdinto (1838 m.) iki rankraštinių žodynėlių (1846 m. ir 1851 m.) grafemų vartosena paprastėja. Taigi jų vartojimą lėmė ekstralingvistiniai veiksniai.

Esminiai žodžiai: *grafemos reikšmė, ankstyvoji Daukanto leksikografija, sudėtinė grafema, rašybos inovacijos, ekstralingvistiniai veiksniai.*

Summary

The article analyses the ratio between compound graphemes and phonemes symbolised by the compound graphemes in the early lexicography of Simonas Daukantas: Lithuanian headings in the publication *Epitome Historiae Sacrae* of Simonas Daukantas published in 1838 in St. Petersburg and

Zodrodys toie kningelieie essontiu žodiū and *Polish–Lithuanian Dictionary* (there a few hypotheses on the dating of the dictionary – 1839–1842 or 1846) and *Lithuanian–Latin Dictionary* (compiled between 1842 and 1850 and edited after 1851).

Though the above-mentioned works are written in the Northern Samogitian (specifically, town of Kretinga) dialect, the discussed compound graphemes most often represent the Highland phonetics in the word stems. Some of the graphemes bear one meaning.

¹ Toliau rašoma *Zodrodys*.

² Straipsnyje prie žodyno prirašomas rankraščio šifras – SD 13, nes ant jo data nėra nurodoma.

³ Straipsnyje prie žodyno prirašomas rankraščio šifras – SD 14, nes ant jo data nėra nurodoma.

It has been established that frequency of the use of compound graphemes in the early lexicography of Simonas Daukantas is determined by the nature of dictionary (whether the dictionary is printed or manuscript). The number of compound graphemes is far bigger in the printed issue. The frequency of the use of graphemes also depends on the fact where the letters are used – in the first or second part of the work which is better ordered.

Įvadinės pastabos

Yra pastebėta, kad Daukanto ankstyvojoje leksikografijoje vartota žymiai daugiau sudėtinių grafemų, nei jis pateikia savo vadovėliuose, taigi daugumos iš jų bazinė reikšmė nėra žinoma, todėl šio straipsnio tikslas yra iširti, kaip šios grafemos su pagrindu <a> vartojamos ankstyvuosiuose žodynuose ir kodėl jos vartojamos, koks grafemų ir fonemų santykis, kokie yra tarp jų pagrindiniai vartojimo skirtumai.

Tyrimo šaltiniai – žemaičių kringiškių tarme parašytos *Epitome Historiae Sacrae* (1838⁴ m.) lietuviškos antraštės ir *Žodrodys*, taip pat *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas* (yra pora šio žodyno datavimo hipotezių: jis parašytas 1839–1842 m. ar 1846 m.) (Subačius, 1990, 25) ir *Lietuvių–lotynų kalbų žodynas* (sudarintas tarp 1842 ir 1850 m., pildytas po 1851 m. (Subačius, 1990, 27), vadovėliai *Prasmų lotinų kalbos* (1837 m) ir *Abecielą lietuvių–kalnienų ir žiamajtių kalbos* (1842 m.).

Straipsnyje taikyti literatūros apžvalgos, analizės bei sintezės metodai.

Sudėtinių grafemų su pagrindu <a> senųjų raštų rašybos tradicija

Aptariamųjų grafemų tradicijos daugiausia buvo orientuotos į fonetinę rašybą tiek Mažojoje, tiek Didžiojoje Lietuvoje. Tradiciją kūrė autoriai buvo skirtingų rašto variantų atstovai, neretai ir pradininkai (plačiau žr. Zinkevičius, 1988). Jų visų rašyba vienaip ar kitaip turėjo įtakos Simono Daukanto rašybai.

Martynas Mažvydas, vienas iš lietuviškos raštijos pradininkų ir pirmosios lietuviškos knygos autorius, vartojo sudėtinę grafemą su šakele <a>. Tai iš lenkų perimta grafema (Zinkevičius, 1988, 28). Pastarąją jis vartojo ten, kur žymėtas nosinumas (Palionis, 1967, 22).

⁴ „Epitome historiae sacrae auctore C. F. Lhomond in Universitate Parisiensi professore emerito (su lietuvišku žodynėliu pagal laiszką 1837 m.)“ (žr. Silvestraitis, 1993, 365).

The analysis of graphemes used in the dictionaries that were compiled at different times reveals that the use of graphemes deteriorates starting from printed dictionary (1838) to manuscript dictionaries (1846 and 1851). Thus the use of graphemes is determined by extra-linguistic factors.

Keywords: meaning of grapheme, early lexicography of Simonas Daukantas, compound grapheme, innovations in orthography, extra-linguistic factors.

Panašiai šią grafemą vartojo ir Mažosios Lietuvos normintojas Danielius Kleinas bei Didžiosios Lietuvos kūrėjas Daukša, kurie abu taip žymėjo nosinį balsį, skirtingai skambantį nuo lenkų <a> (ten pat, 29, 34).

Kleino vartota grafema tariama kaip [an], bet žymiai minkščiau ir neaiškiai, tarsi praryjant [n] (Zinkevičius, 1988, 91). Kleinas be minėtosios dar vartojo grafemą su akūtu <á>, kuria žymėjo ilgą, kirčiuotą balsį, grafema <â>, žymėjo trumpąjį, uždara balsį. Grafema <a> be diakritikų jis žymėjo trumpąjį atvirą balsį (Palionis, 1967, 29).

Mikalojus Daukša⁵ savo rašmenų inventoriuje turėjo sudėtines grafemas <á>, <â>, <ã>, kuriomis žymėjo kirčiuotus ilgąjį ir trumpąjį garsus [a] (Palionis, 1967, 33).

Daug mažiau rašmenų vartojo Sirvydas⁶, tik <á> ilgiesiems ir trumpiesiems garsams [a] žymėti (Palionis, 1967, 38).

Šie žmonės gyveno ir kūrė gerokai prieš Daukantą, taigi paliko suformuotus rašmenų inventorius, kuriais vėliau galėjo pasiremti savo rašybos sistemas kūrę autoriai. Šiame kontekste atrodo kukliau žemaičių autoriai, vartoję daug mažiau sudėtinių grafemų su pagrindu <a>.

Sudėtinių grafemų su pagrindu <a> žemaičių rašybos tradicija

Daukanto ankstyvosios leksikografijos laikotarpiu Šiaurės Žemaičiuose dauguma autorių buvo linkę vartoti tik sudėtinę grafemą <a>, ši tradicija buvo perimta iš lenkų, kitos sudėtinės grafemos buvo daugiau Mažosios Lietuvos rašybos bruožas (plačiau žr. Šinkūnas, 2010, Subačius, 1998).

Šiaurės Žemaičiuose vyravo dvi rašybos tradicijos – vadinamoji ZIWATO tradicija ir 1794-ųjų metų

⁵ Mikalojus Daukša rašė vidurinių raštų kalbos variantu. Jis laikytinas lietuviškos knygos LDK tikroju pradininku (Zinkevičius, 1988, 173).

⁶ Konstantinas Sirvydas rašė rytinių raštų kalbos variantu (Zinkevičius, 1988, 259).

Kozoniaus (Karpavičius, 1794) rašybos tradicija (Subačius, 1998, 59). Grafemos su pagrindu <a> rašyba *ZIWATE* yra dvejopa – su ir be diakritikų. Nosinė raidė <ą> buvo vartojama ir viena pati, ir kaip junginio <ąn> dalis. „Gryna“ <ą> sistemingiausiai rašoma prieš pučiamąjį priebalsį (Girdenis, 1997, 23). Girdenio nuomone, yra žodžių, turinčių nekaitmeninę <ą> prieš sprogstamųjų priebalsių raides. Beveik visada tai būna atsitiktinumas (Girdenis, 1997, 24). *Kozoniuje* ši grafema vartota ten, kur aukštaičiai turi <ą>, taip pat nosinė rašyta šaknyje. *Kozoniaus* vertėjas visiškai nevartojo dviraiddžio žyvatiško <ąn> (Subačius, 1998, 60).

Sudėtinių grafemų su pagrindu <a> rašyba Daukanto ankstyvuosiuose žodynuose

Kaip žinia, Simonas Daukantas buvo didelis rašybos reformatorius, inovatorius. Tarp žemaičių jis išsiskiria savo vartotų grafemų gausumu, reikšmių įvairove.

Pats Daukantas savo vartotų sudėtinių rašmenų tarimą aiškina⁷ nedaug, rašmenis pateikia schematiškai (plačiau žr.: Daukantas, 1842, 4). Jis savo vadovėliuose mini tik kelias sudėtines grafemas – <ą>, <ą̇>, <ą̈>⁸ – ir aptaria jų vartoseną. Šių grafemų vartoseną susijusi su žodžio kamieniu, tai atsispindi 1 lentelėje.

Vienabalsių sudėtinių grafemų, žyminčių garsą [e·], kuris dėl kirčio pailgėja, *Žodrodyje* rasti trys variantai, visi jie vartoti šaknyje.

Gausiausia yra grafema su akūtu <ą̇> (10x), ji vartota kirčiuotam garsui žymėti, pvz.: *zámė* ~ žemė 2, 7, 19, 24, *Ont zámī* ~ ant žemi 'žemės' 19. Šia grafema žymėtas ir atitrauktiniu kirčiu kirčiuotas trumpasis garsas, pvz.: *zámīnys* ~ žemīnys 21, *zámīn* ~ žemyn 19, *zámīaus* ~ žemīaus 21.

⁷ Remiantis šių dienų žemaičių rašybos taisyklėmis, parengtomis Alekso Girdenio ir Juozo Pabrėžos, žodžio kamieno trumpuosius balsius reiktų rašyti taip, kaip girdime tarmėje. Svarbi išimtis susijusi su „atsitiktiniu“ pailgėjimu dėl kirčio tam tikrose pozicijose – čia reikia rašyti trumpąją balsę (dėl kirčio pailgėję balsiai visada kaitaliojasi su trumpaisiais); o tada, kai balsis pailgėja dėl šalutinio kirčio, reikia rašyti ilgąją raidę (Girdenis, Pabrėža, 1998, 16–17). Ilgosios raidės <ā>, <ē> rašomos suvienbalsinus dvibalsius [ai], [ei], taip pat ir vietoj kitos kilmės garsų (ten pat, 27–28).

⁸ ML akūtas ant <a> dažniausia vartojamas kirčiui žymėti. Jo vartoseną skirtingų autorių darbuose įvairuoja. Danieliaus Kleino gramatikoje galūnėje <ą̇> pasitaiko retai (Šinkūnas, 2010, 81). Rašmuo su gravium <ą̈> negalūnėje dažniausiai žymi žodžio kirtį (Šinkūnas, 2010, 43). Grafemos <ą̇> <ą̈>, <ą̈> nebuvo populiarios Kleino veiklos laikotarpiu darbuose. Danielius Kleinas šias grafemas rinkosi, norėdamas atskirti morfologines žodžių formas (Šinkūnas, 2010, 59).

Grapheme Representing <a> as a Basis: the Ratio between Compound Graphemes and Phonemes Symbolised by the Compound Graphemes in the Early Lexicography of Simonas Daukantas

Epitome Historiae Sacrae lietuviškose antraštėse taip pat rasti du pavyzdžiai su grafema <ą̇> kirčiuotame skiemenyje, pvz.: *isz zámęs* ~ iš žemės 1, *zámęs* ~ žemės 28, tai atsispindi ir Daukanto schemeje, kur pateikiamas tik šis rašmuo (Daukantas, 1842, 4). *Žodrodyje* vartotos, bet niekur Daukanto neapartotos pavienės grafemos su žiedu <ą̇> (2x) ir kirčiuotame, ir nekirčiuotame skiemenyse, pvz.: *nusizámīnes* ~ nusižemīnės 34, *zámīn nugarmīeję* ~ žemyn nugarmėjo 35 ir lankeliu <ą̇> (1x), pvz.: *onziámęs* ~ ant žemės 20. Visi rasti pavyzdžiai yra su šaknimi *žem-*. Viena iš grafemų rasta tik lotynų–lietuvių žodynelyje ir tik dvibalsio pirmajame dėmenyje. Taigi *Žodrodyje* grafemos su akūtu ir žiedu <ą̇>, <ą̈>, žymi tiek kirčiuotą [e·], tiek nekirčiuotą šaknies garsą [ē]. Atkreiptinas dėmesys į *Žodrodyje* rastus sudėtinių grafemų pavyzdžius – visi jie yra pirmojoje, t. y. mažiau sutvarkytoje, žodynėlio dalyje (iki 24 psl.) (Subačius, 1990, 22), išskyrus vieną antrosios dalies atvejį. Tokiu būdu šias negausias grafemas galima traktuoti kaip nebaigto tvarkyti, nesuvienodinto darbo rezultatą. Siekiant pateikti aiškesnį vienabalsių grafemų su diakritikais pasiskirstymą pagal puslapius *Žodrodyje*, sudaryta lentelė (žr. 2 lent.).

Peržiūrėjus šių grafemų pasiskirstymą, reikia pastebėti, kad grafema <ą̇> vartojama praktiškai iki žodynėlio vidurio (viena pasitaikė tik jo pabaigoje), rečiau pasitaikiusios grafemos <ą̈> ir <ą̇> rastos tik nuo žodynėlio vidurio. Grafemos su akūtu, lankeliu bei žiedu vartojamos skirtinguose puslapiuose, kalbant apie raiškos ir turinio vienovę reikia pasakyti, kad šiuo atveju kiekviena aptarotoji grafema (<ą̇>, <ą̈>, <ą̇>) turi po vieną reikšmę. Lietuviškų *Epitome Historiae Sacrae* antraščių duomenys yra labai negausūs, čia rasta tik grafema <ą̇>, todėl atskirai lentelėje ji nepateikiama.

Vienabalsių grafemų su diakritikais, žyminčių garsą [ā] kiekybiškai negausu, rasta vos pora skirtingų atvejų, vienas iš jų – žymi morfologiją (grafema <ą̇>). *Epitome Historiae Sacrae* ir *Žodrodyje* grafema su gravium <ą̈> labai negausi, rasta tik keliuose pavyzdžiuose priešdėlyje bei šaknyje, kur žymi trumpąjį garsą [ā]: *atkalauis* ~ atkalaujas 'atkalinis, neveikiamasis'⁹ 34, *kāralós* ~ karalius 63₁, *kalāvijus* ~ kalavijus 18.

⁹ Daukanto naujadaras (žr. *LKŽe*) terminui *verbum passivum*. Galimas daiktas, tai rodo ryšį su *Prasma*.

Ankstyvosios leksikografijos sudėtinių grafemų su pagrindu <a> vartoseną

Rašmuo	Pozicija žodyje	Garsas	Pavyzdžiai	Dažnumas	Pavyzdžiai	Rašmuo
	Priešdėlis		MLL		LL	
<à>		[ã] ¹⁰	<i>pàkartus</i> ~ pakartus 'kartokas, apykartis', <i>atžela</i> ~ atžela 'atžala' <i>Žodrodžio</i>	2	–	–
					<i>EHS</i> lietuviškų antraščių	
<â>		[ã]	<i>àtkalauiš</i> ~ atkalaujās 'atkalinis, neveikiamasis' 34 <i>Žodrodžio</i>	1	–	–
	Šaknis				<i>EHS</i> lietuviškų antraščių	
<â>		[ã]	<i>kalâvijus</i> ~ kalavijas 18	1	<i>kàralôs</i> ~ karalius 63 ₁	1
			MLL		LL	
<ą>		[a·]	<i>žąsele</i> ~ žaselė, <i>qzūlas</i> ~ ąžuolynas	28	–	–
		[a·]	<i>tąlokas</i> ~ talokas, <i>ūrądas</i> ~ uradas 'urėdas' <i>Žodrodžio</i>	4	–	–
	Šaknis				<i>EHS</i> lietuviškų antraščių	
<â>		[ė] (nekirč.), [e·] (kirčiuot.) ¹¹	<i>žâmin</i> ~ žemyn 19	10	<i>žâmęs</i> ~ žemės 28, <i>isz žâmęs</i> ~ iš žemės 1	2
<ã>		[e·]	<i>onziâmęs</i> ~ ant žemės 20	1	–	–
<ã>		[e·] (kirčiuot.), [ė] nekirč.),	<i>nusizâmînes</i> ~ nusižeminęs 34, <i>zâmin</i> ~ žemyn 35	2	–	–
			MLL		LL	
	Šaknis					
<ã>		[a·]	<i>sâkitas</i> 'sakuotas' ~ sakytas	1	–	–
Iš viso 6			Iš viso:	18		3

Vienabalsių grafemų <a> su diakitika, žyminčių garsą [e·] resp. [ė] kiekybinis pasiskirstymas Žodrodyje

Puslapis	Rašmuo		
	<â>	<ã>	<ã>
2	1	–	–
3	1	–	–
7	1	–	–
19	3	–	–
20	–	1	–
21	2	–	–
24	1	–	–
35	–	–	1
38	–	–	1
39	1	–	–
Iš viso:	10	1	2

¹⁰ Trumpieji balsiai [a] (ir [e]) trumpi būna visose žodžio pozicijose, kai jie yra: a) nekirčiuoti, b) kirčiuoti pagrindiniu senoviniu kirčiu, atitrauktiniu kirčiu arba šalutiniu galiniu kirčiu (Plačiau žr.: Grinaveckis, 1973, 140).

¹¹ Tarmėje ilgieji balsiai [a·], [e·] ilgai tariami, jei yra žodžio pradžioje ir viduryje, kirčiuoti pagrindiniu senoviniu kirčiu, jei žodyje nėra nukeltinio kirčio; taip pat jie tariami, jei yra kirčiuotuose dvigarsuose su laužtine ar tęstine priegaide (Grinaveckis, 1973, 141).

MLL rankraštiniam žodynelyje sudėtinių grafemų rasta jau akivaizdžiai mažiau nei *Žodrodyje* – tik keli variantai, visi žymi trumpąjį arba ilgąjį garsą [a], pavyzdžiui iš LL visai nerasta (žr. 1 lentelę), taigi Daukanto rašyba jau linksta paprastėti. Priesagoje ir šaknyje pasitaikė tik pavienių grafemų. Grafema <â> rasta toliau pateiktuose pavyzdžiuose: *pàkartus* ~ pakartus ‘kartokas, apykartis’ (1x), *atžela* ~ atžela ‘atžala’ (1x), <â> – *sākitas* ~ sakytas ‘sakuotas’ (1x). Grafema su gravium žymėti kirčiuotas trumpasis garsai [ã], o <ā> – atitrauktiniu kirčiu kirčiuotas ilgasis [aː]. Dalis <ą> grafemos pavyzdžių (28x) vartota MLL žodžių šaknyje, jie žymi kilminę rašybą, tai Daukantas nurodo grafemos tarimo paaiškinime (žr.: Daukantas, 1842, 5), ir pvz.: *qzūlas* ~ ąžuolas, *qzūlynas* ~ ąžuolynas, *zqsele* ~ žaselė (plg.: *zusele* ~ žaselė). Kiti pavyzdžiai: *tqlokas* ~ talokas ‘suaušęs, subrendęs jaunikaitis’, *barwos mqstis* ~ barvos mastis ‘kostiumo kilpelė?’, *urqdas* ~ uradas ‘urėdas’ (2x).

Apibendrinant galima pasakyti, kad pagrindinį rašybos su diakritikais principą galima išskirti etapiskai pagal žodyno pobūdį – ar jis spausdintas, ar rankraštinis. Jei jis rankraštinis, svarbu nustatyti, kurioje darbo dalyje rašmuo pavartotas.

Šios grupės rašmenys žymi tik porą garsų, jie yra ir žemaitiški, ir aukštaitiški. Šie garsai vartojami ir žymint morfologines ypatybes, tačiau įgyja kitokią vertę. Sudėtinės grafemos vartojamos ir kirčiuotame, ir nekirčiuotame skiemenyje. Pastebima tam tikra tendencija atskirti sudėtinės grafemas su gravium ir akūtu bei kitais diakritikais – gravium žymima aukštaitiška fonetika, akūtu, žiedu ir lankeliu – žemaitiška. Žinoma, tokia tendencija galėjo atsirasti ir dėl spaustuvės įtakos, nes minėtosios grafemos rastos tik *Žodrodyje*.

Išvados

Daukantas iš savo amžininkų žemaičių išsiskyrė kaip rašybos reformatorius ir inovacijų skleidėjas. To meto žemaičių visuomenės veikėjai vartojo tik grafemą <ą>, kai tuo tarpu Daukantas jų turėjo žymiai daugiau, tai <â>, <á>, <ã>, <ā>, <ā>, <ą>.

Sudėtinės grafemos žodžio kamiene dažniausia vartojamos aukštaitiška fonetika, pasitaikė ir žemaitiškos, tai liečia grafemas <ã>, <á>, <ã>, iš kurių dvi paskutinės žymi garsą [eː] resp. [ě]. Dalis grafemų vartojamos viena reikšme: trumpąjį garsą [ã] žymi raidė <â>, ilgąjį garsą [aː] raidės <ā>, <ą>, garsą [eː] – <á>, pora rašmenų žymi trumpąjį ir ilgąjį garsus [e], tai <ã>, <ā>.

Žodrodyje ir *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškose antrašėse vyrauja grafema <á>. Pasitaikė

Grapheme Representing <a> as a Basis: the Ratio between Compound Graphemes and Phonemes Symbolised by the Compound Graphemes in the Early Lexicography of Simonas Daukantas

ir pavienių rašmenų, pvz.: <â> (4x), pvz.: *astonkà* ~ astanka ‘atsarga’ 34, <ã> (1x), pvz.: *onziāmēs* ~ an(t) žemės 20, <ā> (2x), pvz.: *zāmin* ~ žemyn 35. Rankraštiniuose žodynuose rasta tik <ą>, <ã>, <ā>.

Nustatyta, kad sudėtinės grafemos, žymingos fonetiką, ankstyvojoje leksikografijoje vartojamos priklausomai nuo žodynelio pobūdžio, t. y. ar jis spausdintas ar rankraštinis. Jei jis spausdintas, grafemų ten žymiai daugiau, didelę reikšmę turi ir tai, kur vartojamas rašmuo – pirmoje ar antroje, labiau sutvarkytoje, darbo pusėje.

Skirtingu metu parašytuose žodyneliuose vartotų grafemų analizė taip pat leidžia teigti, kad nuo spausdinto (1838 m.) iki rankraštinų žodynelių (1846 m. ir 1851m.) grafemų vartosena paprastėja. Tai nelingvistiniai veiksniai.

Literatūra ir šaltiniai

- [Daukantas S.,] 1838, [Antraščių vertimas,] *C[harles] F[rançois] L'homond. Epitome Historiae Sacrae, Petropilie; VUB RSS: L_R677.*
- [Daukantas S.,] *Zodrodys, Charles François L'Homond, Epitome Historiae Sacrae, Petropilie, 1838, 1–42* (atskira puslapių numeracija knygos pabaigoje); LMAB RSS: L–19/146.
- Daukantas S., *Lenkų–lietuvių kalbų žodyno medžiaga, Cz (czerwcowy) – Z. Saugomas LLTI rankraštyne, šifras SD 13.* [Trūksta pirmųjų 24 puslapių].
- Daukantas S., [*Lietuvių–lotynų kalbų žodynas, A–G* (gvildyti)], be datos. Saugomas LLTI rankraštyne, šifras SD 14. [Darbas nebaigtas, didesnė žodyno dalis neišversta iš lotynų kalbos].
- Daukantas S., 1842, *Abecieļa lijtuvīū-kalnienū ir žiamajtiū kalbos.* Petropilis: K. Krajaus spaustuvė.
- Girdenis A., Girdenienė D., 1997, *1759 metų „Ziwato“ indeksas.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Girdenis A., Pabrėža, J., 1998, *Žemaičių rašyba.* Vilnius; Šiauliai: Žemaičių kultūros draugijos redakcija.
- Grinaveckis V., 1973, *Žemaičių tarmių istorija.* Vilnius: Mintis.
- Jonikas P., 1972, *Lietuvių bendrinės kalbos kūrimasis antrojoje XIX amžiaus pusėje.* Čikaga: Pedagoginis literatūros institutas.
- Karpavičius M., 1794, *Kozonius K. Mykola Karpaviczias, <...>.* PADUWTAS WYLNUIW Drukarnie Kunygu Bazylionu.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas.* – www.lkz.lt.
- Mylė K. W. [Daukantas S.], 1837, *Prasmą lotinū kalbos.* Petropilis: K. Hintzės spaustuvė.
- Palionis J., *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.

- Silvestraitis M. D., 1993, Medega S. Daukanto bijografi-
jai. – *LAIS 5: Simonas Daukantas*. Vilnius: Viltis.
- Subačius G., 1990, Simono Daukanto žodynai. – *LAIS*
1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki*
partijos. Vilnius: Sietynas, 20–31.
- Subačius G., 1998, *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX*
amžiaus pradžia. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų
leidybos institutas.
- Šinkūnas M., 2010, *XVI–XVII amžiaus Mažosios Lietuvos*
raščių akcentografija. Daktaro disertacija (rankraš-
tis). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Zinkevičius Z., 1966, *Lietuvių dialektologija*. Vilnius:
Mintis.
- Zinkevičius Z., 1988, *Lietuvių kalbos istorija 3. Senųjų*
raščių kalba. Vilnius: Mokslas.